

Hasan Basri

Tâbiînin büyüklerinden. Zâhid, muhaddis, fakîh ve müfessir.

Adi, Ebû Sâid el-Hasan b. Ebi'l-Hasan Yesâr el-Basrîdir. Babasi Yesâr, Irak'ın bir kasabasi olan Meysânliidir. Yesâr, Meysan'in fethedilmesi sirasinda esir düsmüs ve buradan efendisinin kendisini âzâd ettiği, daha sonra da Hasan-i Basrî'nin annesi Hayrâ ile evlendiği Medine'ye götürölmüştür. iste, Hasan-i Basrî, burada Hazreti Ömer'in halifeliginin son ikinci yili olan Hicrî 21 senesinde doğmustur (21/641).

Annesi Hayrâ, Peygamberimizin hanimi Ümmü Seleme'ye hizmette bulunmustur. Bu arada, Ümmü Seleme'nin Hasan'i emzirdiği ve ondaki hikmet ve belâğatin bundan dolayı olduğu söylenir. Ayrıca, Ümmü Seleme'nin, kendisini Ömer'e götürdüğu ve onun için söyle dua ettiği de rivâyetler arasındadır; "Yâ Rabbi, onu dinde fakîh kil ve insanlara sevdire (İbn Sa'd, Tabakât, VII/I, 114).

Hasan, Vâdi'l-Kurâ'da büyüms ve çocukluğu orada geçmiştir. Gençliğinde Dogu iran'ın fethine (43/663) katılmış, bundan kısa bir müddet sonra, Horasan vâlisi Rebi' b. Ziyâd'ın kâtipliğinde bulunmustur. Bundan sonraki hayatının geri kalanını çoğunlukla Basra'da geçirmiştir. En son vefât edenleriyle birlikte üç yüz sahâbe ile görüştüğu rivâyet edilir. Bu bakımdan tâbiînin önde gelenlerinden olup ilim ve fazileti, zühd ve takvâsi ile meshurdur. Ebû Tâlib Mekkî, Hasani Basrî'nin tasavvuf yolunda imamları olduğunu söylemiştir. Enes b. Mâlik, kendisine bir mesele sorulduğunda, onun Hasan-i Basrî'ye de sorulmasını, onun derin ilim sahibi olduğunu söylerdi (İbni Sa'd, a.g.e., s. 128).

İnsanda bir irade hürriyetinin mevcudiyetini, buna bağli olarak da hayir ve serrin islenmesinde kisinin tamamen hür olduğunu kabul eden zühd ve takvâ önderi Hasan-i Basrî, persembe aksami vefat etmiş ve cuma günü defnedilmiştir (110/728). Halkın cenazesine katılması muhtesem olmuş ve rivâyete göre o gün camide ikindi namazi kilinamamıştır (Osman Karadeniz, Hasan el-Basrî ve Kelâmî Görüşleri, D.E. Ü.ilâhiyet Fak. Dergisi, II, izmir- 1985).

Hasan-i Basrî'nin çeşitli konulardaki görüşlerini şöylece özetleyebiliriz:

Hasan-i Basrî, "Allah, mahlûkati ve tabiati yarattı. Hersey yaratilisina uygun olarak hareket eder" demekle kadere inancini açıklayıp, Kaderiyye gibi düşünmediğini belirtir ve günâhkâr mü'minin, münâfik olduğunu söyler.

İbâdet hayatında bütün kaide ve emirlerin siki sikiya tatbik edilmesini ister. Nifak ve riyâyâ siddetle düşman olup, amelde ihlâsin bulunması gerektiğini söyler. "Biz insanın dindarlığını sözleriyle değil, fiiliyatiyla anlarız" diyerek de uygulamaya önem verdiğini belirtir.

O'nu da "eski"ye özlem içinde görmekteyiz. "Eskiden dünya ehli fânî mallarını, ilimleri için âlimlere sarfediyorlardı. Bugün âlimler, ilimlerini ehl-i dünyanın menfaati, onların fânî malları için kullanıyorlar. Dünya ehli mallarıyla, alimlerden yüz çevirdi ve onların ilimlerinden mahrum kaldı. Çünkü alimlerin verdiği hükümlerde talihsiz sonlarını gördüler" der.

Gerçek fakîhin, takvâ sahibi olduğunu, kimseden himmet beklemediğini, kimseye hakaret nazariyla bakmadığını, ilmine karşılık bir dal bile beklemediğini, çeşitli sözlerinde belirtmektedir.

Hasan-i Basrî, sûf giyenleri tenkid eden bir sûfî olup, Basra'dakilerin ilki değildir. O'nun zühd anlayışı, tefekkür, nefis muhasebesi, dünyadan uzaklaşma ve Allah askına dayanmaktadır. "Tefekkür, sana iyi ve kötü fiillerini gösteren bir aynadır";

"Mü'min, daima nefsinin hâkimidir. Onu Allah için inceler. Dünyada nefsinin murâkabe edenlerin hesabi, âhirette kolay olacaktır. Kendilerini murâkabe ve muhâsebe etmeyenlerin hesabi da zor olacaktır" dediği bilinmektedir.

O, karsisindakileri eğitmek için sorular sorar, gerçekleri bizzat kendilerinin bulmasını isterdi. Çünkü kisilerin yalnız ölüp, yalnız gömüleceklerini, yalnız dirilip, yalnız baslarına hesap vereceklerini beyanla herkesin kendisine dönmek için önemine işaret ederdi. Ona göre, düşüncesini âhiret üzerine yoğunlaştıranların, dünyadan ve fânî şeylerden sevgisini kesmeleri ve her iste Hazret-i Peygamber'in yolunu izlemeleri şarttır.

Hasan-i Basrî, hüznü olmayı kendine siâr edinen bir sûfi olarak temayüz etmiştir. Dünyadan kaçış, zâhidâne bir hayat, nefsinden hiçbir zaman emin olmama, iste bunların hepsi, O'ndan hükmün kaynagını teskil etmektedir. Hüznü savunan bir sözünde "uzun hüznü, iyi amellerin kaynagıdır" demektedir" "Yaptıklarının cezası olarak, bundan böyle az gülsünler, çok aglasınlar" (et-Tevbe, 9/82) âyetinin isaret ettiği emir çerçevesinde fazla gülmemeyi öğütler, fazla gülmenin kalbi öldürdüğünü söylerdi. Kisi bir bütün olarak Kur'ân-i Kerîm'e uygun hareket ederken, en küçük kötülükten çekinir, her konuda çok titiz olursa o, verâ sahibi olmuştur. Bunu, Hasan-i Basrî'de su ifadelerle billurlasmış görüyoruz.

"Amellerine bak, onları incele. Çünkü birbirinden kesin sınırlarla ayrılan hayır ve şer tartılacak. En küçük bir hayırı degersiz bulma, âhirette o sana fayda verecek. En küçük bir kötülüğü zararsız sayma, ahirette aleyhinde olacaktır." Hasan-i Basrî'de Allah askı (muhabbettullah) zirvededir. Bunu, hadîsi kudsîden aldığı güçle sağlamıştır. "Bana, kendilerine farz kıldığım şeyleri edâ ettiği gibisi ile yaklaşıyor yoktur. Eğer kul, bana nâfile ibadetlerle yaklaşırsa ben onu severim. Ben onu sevince de, onun kulagi, gözü, eli, dili ve ayagi olurum. Benimle duyar, benimle görür, benimle konuşur, benimle tutar ve benimle yürür" (Buhârî, Rikak, 38). O'na göre Allah askı manevî hayatın en yüksek noktasıdır. Çünkü bu ask, Allah'a doğru yükselişin meyvesidir.

Cennette Allah'ın zâtının ihatasız olarak görülebileceğini kabul eder. iyiliği emir kötülüğü nehyetmek kuralı, O'nun hareket noktasını oluşturmaktadır.

Tefsîr ve hadîste tenkid edici fakat gerçekçi bir görüşe sahiptir. Müslümanların ibâdetlerinde mevcûd İsrailiyyat'ı biliyor ve onları bu yanlış inançlardan kurtarmak için, korkusuzca mücâdelesini sürdürüyordu. Bunun yanında isyan etmeden, halifelere bile açıkça hatalarını söylemekle, cesaret örneğini göstermiştir. Haccâc b. Yûsuf'un zulmüne karşı, ona kafa tutmuştur. Rûhu sâd olsun... (Hayranî Altıntaş, Tasavvuf Tarihi, Ankara Üniversitesi, ilâhiyet Fakültesi, 1986, s. 61-65).

Hasan Fehmi KUMANLIOĞLU

